

ΓΕΡΑΣ. Η. ΠΕΝΤΟΓΑΛΟΣ

ΒΡΑΧΕΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΘΑΚΗΣ
ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ ΙΖ΄ ΑΙΩΝΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟ ΤΗΣ PROPAGANDA FIDE
GABRIEL ANGELO ROSSI

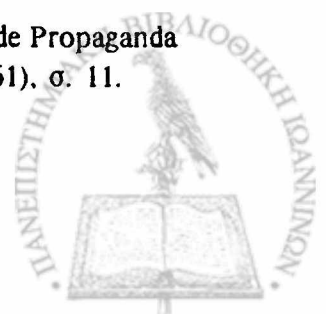
Για τα εκκλησιαστικά πράγματα των νησιών του Ιονίου περί τα μέσα του ΙΖ΄ αιώνα υπάρχουν διάφορες μαρτυρίες από δυτικές εκκλησιαστικές πηγές. Οι πληροφορίες είναι φυσικά επηρεασμένες όχι μόνον από το δόγμα των συγγραφέων, αλλά και από τους στόχους που επεδίωκαν να επιτύχουν με το κείμενο που υπέβαλαν είτε στη Ρώμη είτε στις βενετσιάνικες αρχές¹. Αν έχουμε υπόψη ότι αυτά τα χρόνια η προσπάθεια της ρωμαϊκής εκκλησίας να προσηλυτίσει οπαδούς του ανατολικού δόγματος είναι σε έξαρση², κάθε πληροφορία που φωτίζει αυτή την περίοδο είναι πολύτιμη.

Στο Ιστορικό Αρχείο της Sacra Congregazione «de Propaganda Fide» επεσήμανα σε παλαιότερη έρευνα στο τμήμα (fondo) Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (SO CG) και στη δέσμη 285, που αφορά την Κεφαλονιά³, μια ομάδα εγγράφων που αναφέρονται στο μοναχό του τάγματος των Ελασσόνων του αγίου Φραγκίσκου Gabriel Angelo Rossi και περιλαμβάνουν βραχεία έκθεσή του για τα νησιά Κέρκυρα, Ζάκυνθο,

1. Τσιτσέλης Η., *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, Τόμος Δεύτερος, Εν Αθήναις 1960, τύποις Μηνά Μυρτίδη, σ. 151-152. Πεντόγαλος Γ., *Λατίνοι Επίσκοποι Κεφαλονιάς-Ζακύνθου*, (αναθεωρημένος, κατάλογος-νεώτερα στοιχεία), *Δελτίον Αναγνωστικής Εταιρίας Κερκύρας* 11 (1974), σ. 165-166, Κονόμος Ντ., *Ζάκυνθος, Πεντακόσια χρόνια (1478-1978)*, Τόμος Τέταρτος, Εκκλησιαστικά, Αθήνα 1987, σ. 55.

2. Κατραμής Ν., *Φιλολογικά Ανάλεκτα Ζακύνθου*, Εν Ζακύνθω 1880, σ. 84-88, Τσιτσέλης Η., *ό.π.*, σ. 103-104.

3. p. Kowalsky N., *Inventario dell' Archivio storico della S. Congregazione «de Propaganda Fide»*, *Schriftenreihe der Neuen Zeitschrift für Missionswissenschaft* XVII (1961), σ. 11.

Κεφαλονιά και Ιθάκη, που είναι αποτέλεσμα συγκέντρωσης πληροφοριών από παρουσία του στα νησιά από το 1648 μέχρι το 1656. Από τον Ιανουάριο του 1651 και μέχρι το τέλος του 1655, όπως προκύπτει από τα σχετικά έγγραφα, έδρασε ως ιεραπόστολος (Missionario Apostolico) σ' αυτά τα νησιά στην υπηρεσία της Propaganda Fide.

Στην παρούσα μελέτη σχολιάζονται και εκδίδονται τα έγγραφα που μας πληροφορούν για το συγγραφέα της έκθεσης. Από την έκθεση έχει αποσπαστεί το τμήμα το σχετικό με την Κεφαλονιά και την Ιθάκη και αυτό επίσης σχολιάζεται και εκδίδεται. Πληροφορίες, για τον Gabriel Angelo Rossi της έκθεσης από άλλες πηγές, δεν έγινε δυνατό να ανευρεθούν.

Ο συγγραφέας της έκθεσης

Από το σχέδιο εγγράφου (1) που σε τελική μορφή φαίνεται ότι υποβλήθηκε στους αξιωματούχους της Προπαγάνδας, αλλά και από το σχετικό πληροφοριακό σημείωμα που το συνοδεύει (2), έχουμε αρκετές πληροφορίες γι' αυτόν το μοναχό. Το έγγραφο μεταφέρει ικεσία του να του απονεμηθεί ο τίτλος του Dottore στη Θεολογία. Από αναγραφή σε φύλλο 150^ο και ημερομηνία 4-2-1659 στον ίδιο φάκελο (285) γίνεται γνωστό πως το αίτημά του έγινε αποδεκτό και του απονεμήθηκε ο τίτλος.

Ο G. A. Rossi καταγόταν από το Μιλάνο και ανήκε στο τάγμα των Ελασσόνων του αγίου Φραγκίσκου. Η δράση του ως επίσημου απεσταλμένου της Προπαγάνδας περιορίζεται σε πέντε χρόνια, όμως φαίνεται πως παρέμεινε στα νησιά του Ιονίου περισσότερο από επτά χρόνια, τα δύο ίσως ως δοκιμαστικά των ικανοτήτων του. Και στο έγγραφο προς τους αξιωματούχους της Προπαγάνδας και στο συνοδό σημείωμα αναφέρονται πιστοποιητικά που του χορηγήθηκαν από Λατίνους, αλλά και Έλληνες κληρικούς. Επίσης αναφέρει πιστοποιητικά βενετσιάνων αξιωματούχων αλλά και εκπροσώπων των Κοινοτήτων των νησιών. Η έρευνα προς την κατεύθυνση του εντοπισμού τους δεν απέδωσε και θα είχαν ασφαλώς ενδιαφέρον από πολλές πλευρές αυτά τα κείμενα.

Έτσι περιοριζόμαστε στις πληροφορίες που δίνει το σημείωμα που συνοδεύει το έγγραφο προς τους αξιωματούχους της Προπαγάνδας. Σύμφωνα με αυτό στάλθηκε στην περιοχή της Ρωμανίας (η γνωστή ονομασία για τον ελληνικό χώρο) στη διάθεση του περιοχικού αξιωματούχου που δεν κατονομάζεται στις 20 Ιουλίου 1648¹. Το δικαίωμα να ασκεί ιε-

1. p. Modugno (da) Inn., *Cefalonia Cattolica*, Folino 1903, σ. 127-128, Τσιτσέλης Η..

ραποστολή προπαγανδίζοντας το δυτικό δόγμα του χορηγήθηκε τον Ιανουάριο του 1651. Ο χώρος της δράσης του ήταν τα νησιά του Ιονίου. Έμεινε στη Ζάκυνθο 6 χρόνια, στην Κεφαλονιά 15 μήνες και στην Κέρκυρα 4 μήνες. Στην Ιθάκη, που την αναφέρει στην έκθεσή του, δεν μνημονεύει πόσο χρόνο παρέμεινε ή αν οι πληροφορίες που παραθέτει δόθηκαν σ' αυτόν από άλλους. Στα άλλα όμως νησιά ανέπτυξε σημαντικό ρόλο και σε δημόσιες εμφανίσεις και παρουσίες, αλλά και σε προσπάθειες προσηλυτισμού μεμονωμένων ατόμων. Εκτός από τις ιεραποστολικές δραστηριότητες αναφέρεται στο έγγραφο πως έκανε και άλλα χρηστά έργα (*et alite opere pie*), που όμως δεν κατονομάζονται. Ίσως αυτά «τα χρηστά έργα» να ήταν εκπαιδευτικές ή φιλανθρωπικές δραστηριότητες που είχαν ως αποτέλεσμα τη χορήγηση των διαφόρων πιστοποιητικών, που ανάμεσα σ' αυτά αναφέρονται και εκείνα Ελλήνων αρχιεπισκόπων και εκπροσώπων των Κοινοτήτων των νησιών.

Από το κείμενο της έκθεσης δεν φαίνεται να πέτυχε πολλά πράγματα η προπαγανδιστική δραστηριότητα του Rossi και όσων ανέπτυξαν παράλληλες δραστηριότητες για τη δυτική εκκλησία στα δύο νησιά. Αυτό βέβαια δεν στάθηκε εμπόδιο στο να γίνει αποδεκτή η πρόταση και να του απονεμηθεί ο τίτλος του διδάκτορα Θεολογίας¹.

Το τμήμα της έκθεσης του Rossi για την Κεφαλονιά και την Ιθάκη

Η βραχεία έκθεση για τα Ιόνια νησιά περιέχεται στα φύλλα 91' έως 94' της δέσμης 285. Το μέρος που αναφέρεται στην Κεφαλονιά είναι στα φύλλα 92' έως 93' και εκείνο της Ιθάκης στα φύλλα 93' έως 94'. Αναφέρεται σύντομα στη γενική κατάσταση των νησιών και ειδικότερα στα πράγματα της δυτικής αλλά και της ορθόδοξης εκκλησίας. Μια παρουσίαση των πληροφοριών της έκθεσης και σχετικός σχολιασμός θα παρατεθεί με συντομία εδώ.

Στην αδρή περιγραφή του νησιού της Κεφαλονιάς που προηγείται πρέπει να σημειωθεί ότι τα διακόσια χωριά που αναφέρονται διαφέρουν στον αριθμό κατά 25 από σχετική πληροφορία που δίνει η έκθεση του Προβλεπτή του νησιού G. Donado το 1640². Έχει ενδιαφέρον ότι ο Rossi ανα-

ό.π., σ. 419 όπου η πληροφορία ότι προϊστάμενος των Καπουκίνων ιερέων που στάλθηκαν σε Κεφαλονιά και Ζάκυνθο ήταν ο Cardo da Cadore.

1. Sacra Congregazione «de Propaganda Fide», Archivio Storico. Scritture originali riferite nelle Congregazioni Generali (SOCCG), Vol. 285 (Cefalonia), ανέκδοτα.

2. Μοσχόπουλος Γ., *Ιστορία της Κεφαλονιάς*, Τόμος Πρώτος, Β' έκδοση βελτιωμένη, Αθήνα 1990, Εκδόσεις Κέφαλος, σ. 165, υποσ. 7.

φέρει ως σημαντικό λιμάνι το Φισκάρδο μετά το Αργοστόλι και την Άσο, όμως η πληροφορία ότι το λιμάνι είχε κίνηση δεν ανταποκρίνεται στην παραγματικότητα, αφού, όπως είναι γνωστό, ήταν εκτεθειμένο στις τουρκικές επιθέσεις από τη Λευκάδα¹. Αμφίβολης αξίας είναι και η πληροφορία του για παραγωγή άφθονων δημητριακών, κάτι που η Κεφαλονιά δεν γνώρισε ποτέ και πάντα είχε ανάγκη εισαγωγής λιγότερου ή περισσότερου σιταριού και καλαμποκιού για τη διατροφή των κατοίκων της². Όσο για την παραγωγή βαμβακιού και μεταξιού ποτέ δεν ξεπέρασε το στάδιο της περιορισμένη παραγωγής.

Η πληροφορία ότι στο ναό του αγίου Νικολάου των Δυτικών στο Αργοστόλι στεγάζεται και η αδελφότητα του Santissimo Sacramento που είναι γνωστό -και το αναφέρει παρακάτω ο ίδιος ο Rossi- πως είχε την έδρα της στον καθεδρικό ναό του αγίου Νικολάου στο Κάστρο³, πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η εκκλησία στέγαζε τα μέλη της αδελφότητας που κατοικούσαν στο Αργοστόλι, που είχε πλέον εξελιχθεί σε αξιόλογο πόλισμα⁴. Η εκκλησία που αναφέρεται ως δεύτερη του δυτικού δόγματος στο Αργοστόλι «sotto in titolo di San Domenico», είναι η κτητορική εκκλησία του Francesco Caenazzo, γνωστή ως Santa Maria della Salute που την κληροδότησε το 1640 στο τάγμα των Δομηνικανών⁵.

Αξιοπρόσεκτη είναι η περιγραφή που κάνει του μοναστηριού του αγίου Φραγκίσκου στο borgo του Κάστρου. Το αναφέρει ως καλά διατηρημένο και υπηρετούμενο από τέσσερις ιερείς και δύο λαϊκούς. Περιέργη είναι η πληροφορία πως τον τόπο που κτίστηκε το μοναστήρι επέλεξε και κατέλαβε ο ίδιος ο άγιος Φραγκίσκος όταν διαβαίνοντας από το νησί κατευθυνόταν στην Αλεξάνδρεια⁶. Έτσι χωρίς επιφύλαξη υποστηρίζει και την προσκόμιση εικόνας της Παναγίας από τον ίδιο τον άγιο Φρα-

1. Μοσχόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 151-152.

2. Μοσχόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 195-196.

3. Τσιτσέλης Η., *ό.π.*, σ. 388.

4. Τσιτσέλης Η., *ό.π.*, σ. 419 όπου αναφορά στην έκθεση του Προβλεπτή Ν. Erizzo που σημειώνει την αύξηση της πόλης και σε οικοδομές και σε πληθυσμό πολύ ενωρίτερα, το 1632.

5. Τσιτσέλης Η., *ό.π.*, σ. 388. Πεντόγαλος Γ., *ό.π.*, σ. 164-165 όπου και παραπομπή για την εκκλησία αυτή σε ανέκδοτα νοταριακά έγγραφα.

6. Οι παραδόσεις για τη δίοδο του αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης από την Κεφαλονιά υποστηρίζουν όλες ότι, επιστρέφοντας από την Ανατολή, σταμάτησε για λιγότερο ή περισσότερο χρόνο στο νησί (βλέπε Τσιτσέλης Η., *ό.π.*, σ. 272-275). Η μαρτυρία ότι όταν πήγαινε προς την Αλεξάνδρεια έμεινε στην Κεφαλονιά σημειώνεται για πρώτη φορά.

γκίσκο στην εκκλησία των Σισίων «τέσσερα μίλια μακριά από το βοργο», γνωστής κατά τις πληροφορίες που είχε με το όνομα «Κυρία των Αγγέλων»¹. Η εκκλησία αναφέρεται ως λατινική με παρουσία εκεί και άλλης εκκλησίας με το ίδιο όνομα που επανδρώνεται με έναν ορθόδοξο ιερέα. Για τη λατινική εκκλησία, λέει, ότι λειτουργείται (*offitata*) μ' ευλάβεια από τους Δυτικούς, αν και δεν είναι δυνατή πάντα η παρουσία εκεί λειτουργού του δυτικού δόγματος². Ο γύρω χώρος κατά τον Rossi, που είναι ένας ωραιότατος κήπος με μια κρήνη νερού και με περιεχόμενο τις δύο εκκλησίες, «αποπνέει αγιότητα και ευσέβεια».

Εκκλησίες μέσα στο Φρούριο, που είναι και η έδρα του βενετσιάνου Προβλεπτή, αναφέρει δύο. Τον Καθολικό Καθεδρικό ναό (γνωστός ως ναός του αγίου Νικολάου των Φράγκων), όπου και η έδρα της Αδελφότητας του Santissimo Sacramento³. Τις λειτουργίες εκτελούσε ο επισκοπικός αντιπρόσωπος στο νησί (*vicario*), που ήταν ιερωμένος από το τάγμα των Ελασσόνων. Ο δεύτερος ναός του αγίου Γεωργίου αναφέρεται ότι δεν είχε τελειώσει ακόμη η κατασκευή του. Πρόκειται ασφαλώς για ανοικοδόμηση του γνωστού παλαιού ναού που έδωσε το όνομά του στο Φρούριο και που θα είχε γκρεμιστεί με τους μεγάλους σεισμούς του 1636 και 1638⁴. Στην έκθεση δεν μνημονεύονται ο ναός της Santa Maria della Guardia

1. Ασφαλώς είναι η σωζόμενη το 1675 εικόνα που ο Προβλεπτής M. Baffo χαρακτηρίζει στην έκθεσή του *miracolosa e protettrice dell' Isola* (βλέπε Τσιτσέλης Η., *ό.π.*, σ. 272, υποσ. 2).

2. Οι πληροφορίες του Rossi έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί βεβαιώνουν ύπαρξη λατινικής εκκλησίας που συνυπάρχει με άλλη των ορθοδόξων. Τι άραγε μεσολάβησε ώστε στην έκθεση του M. Baffo, δεκαεφτά χρόνια αργότερα, να γίνεται αναφορά μόνο σε ένα αλτάρι όπου ιερουργεί ιερέας *φράγκος* (βλέπε Τσιτσέλης Η., *ό.π.*, σ. 279); Μήπως εν τω μεταξύ και οι δύο εκκλησίες περιήλθαν στον ορθόδοξο ιερέα που σύμφωνα με τα καθιερωμένα εκχωρούσε η Βενετία τη διοίκηση και την επικαρπία της μονής; Όσο για τον αριθμό των ναών αναφέρονται τέσσαρις εν όλω, από τις οποίες οι δύο τιμώνται ως *Κοίμησις της Θεοτόκου* και η άλλη ως *Ανάληψις* (Τσιτσέλης Η., *ό.π.*, σ. 277-279).

3. p. Modugno (da) Inn., *ό.π.*, σ. 121 όπου αναφέρονται τέσσερα αλτάρια, το ένα γνωστό ως Μέγα, ένα του Santissimo Sacramento, ένα του αγίου Αντωνίου και ένα της αγίας Βαρβάρας.

4. Στα λίγα γνωστά για το ναό του αγίου Γεωργίου στο Φρούριο και αυτή η περιορισμένη μαρτυρία είναι αξιοπρόσεκτη. Με βέβαιη την ύπαρξή του μέχρι τις αρχές του ΙΖ' αιώνα, ίσως καταστράφηκε με τους σεισμούς του 1622, ώστε μετά το 1623 να ανοικοδομηθεί με τη φροντίδα του επισκόπου Μάρκου Πασχαλίγκου και ίσως του διαδόχου του Ιωάννη-Μιχαήλ Βαρολίου. (Πεντόγαλος Γ., *ό.π.*, σ. 163) για να καταστραφεί πάλι στους σεισμούς του 1636 και 1638. Η ανοικοδόμηση που μνημονεύει ο Rossi δεν είναι γνωστό αν ολοκληρώθηκε τα επόμενα χρόνια.

στην είσοδο του Φρουρίου που, όπως φαίνεται, είχε καταστραφεί τελείως είτε από τους σεισμούς είτε σε έργα ενίσχυσης των τειχών. Ίσως όμως η μαρτυρία πως υπήρχε στη θέση αυτή από τον ΙΣΤ΄ αιώνα, να μην ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και η «ανάκτισις» του 1686 που μνημονεύει ο Τσιτσέλης να είναι η αρχική κατασκευή¹. Και ακόμη δεν γίνεται αναφορά στο ναΐσκο του αγίου Μάρκου στο Διοικητήριο, που ίσως και αυτός κτίστηκε αργότερα².

Για το μελετητή των δημογραφικών του νησιού έχει ενδιαφέρον η πληροφορία ότι στο Φρούριο και στο borgo υπήρχαν 20 περίπου σπίτια Λατίνων εκτός από τους στρατιωτικούς.

Τις εκκλησίες του ορθόδοξου δόγματος στο Φρούριο, στο borgo και στο Αργοστόλι τις αριθμεί σε 60 περίπου. Χωρίς επιφύλαξη επίσης τονίζει ότι τα χωριά του νησιού είναι όλα «ελληνικά» (sono tutte greche).

Στο Φρούριο και λιμάνι της Άσου σημειώνει ότι υπάρχει μόνο μια λατινική εκκλησία με εφημέριο έναν ιερωμένο του τάγματος των Καρμελιτών³. Η ενορία περιλαμβάνει 2-3 σπίτια εκτός από τους στρατιωτικούς.

Πρόσθετες πληροφορίες που αναφέρονται στον ορθόδοξο κλήρο του νησιού είναι εκείνες για τον πρωτοπαπά που δεν διαφοροποιείται από τους άλλους ιερείς ούτε στην αμφίεση (έχει στενά μανίκια στο ράσο του) και δεν κρατά ράβδο ως διάκριση του τίτλου του. Επίσης ειδική αναφορά κάνει στα ορθόδοξα μοναστήρια καλογέρων και καλογραιών που τον εντυπωσιάζει ότι κυκλοφορούν ελεύθερα έξω από αυτά χωρίς οποιοδήποτε εγκλεισμό. Αναφέρει επίσης ως αξιοσημείωτο ότι οι τρόφιμοι όλων των μοναστηριών δεν τρώνε κρέας. Είναι οι μόνες πληροφορίες για τη ζωή των μοναζόντων του ορθόδοξου δόγματος που παραθέτει.

Οι πληροφορίες της έκθεσης για την **Ιθάκη**, όσο κι αν είναι περιορισμένες, είναι πολύτιμες, αφού περιηγητικά ή άλλα κείμενα δεν έχουν σημειωθεί που να βοηθούν το μελετητή να σχηματίσει αντίληψη για τις συνθήκες της ζωής σ' αυτό το νησί, «την πατρίδα του Οδυσσέα», όπως σημειώνει ο Rossi. Αναφέρεται η παρουσία τριών σημαντικών χωριών (Βαθύ, Ανωή, Οξωή), έτσι που να μπορεί να υποτεθεί και η παρουσία μι-

1. p. Modugno (da) Inn., *ό.π.*, σ125, Τσιτσέλης Η., *ό.π.*, σ. 388-389.

2. Τσιτσέλης Η., *ό.π.*, σ. 388.

3. Η αναφερόμενη εκκλησία, που ήταν jus patronatus του Δόγη, ετιμάτο στο όνομα του αγίου Μάρκου. Οι αναφερόμενες από τον Τσιτσέλη άλλες δύο μικρές λατινικές εκκλησίες στο φρούριο της Άσου ασφαλώς κτίστηκαν αργότερα και γι' αυτό, ίσως, δεν αναφέρονται στην έκθεση (Τσιτσέλης Η., *ό.π.*, σ. 389).

κρότερων οικισμών, αφού αναφέρεται σε σπίτια διασπαρμένα στα βουνά. Η αναφορά σε φρούριο που βρίσκεται «σε ένα ψηλό και απόκρημνο βουνό» που ελέγχει και τις δύο θάλασσες του νησιού, είναι ασφαλώς τα κυκλώπεια τείχη που περιβάλλουν την κορυφή του βουνού Αετός στο στενότερο σημείο του νησιού¹. Όσο για το λιμάνι που θεωρεί ότι «μπορεί να χωρέσει οποιοδήποτε μεγάλο στόλο εξασφαλισμένο από κάθε άνεμο», είναι ασφαλώς το λιμάνι όπου και το χωριό Βαθύ.

Για τη διοίκηση του νησιού οι πληροφορίες που δίνει ο Rossi με την έκθεσή του είναι οι γνωστές για τον κυβερνήτη του νησιού, που είναι Κεφαλονίτης εκλεγμένος από την Κοινότητα της Κεφαλονιάς² και που, όπως σημειώνει, αυτή η εκλογή έπρεπε να εγκριθεί από τη βενετσιάνικη Γερουσία. Ενδιαφέρουσα είναι η πληροφορία ότι κάθε χρόνο ένας βενετσιάνος αξιωματούχος από τους επικεφαλής της Διοίκησης επισκεπτόταν το νησί και έμενε εκεί ένα μήνα αντιμετωπίζοντας προβλήματα σχετικά με τη διοίκηση.

Η παραγωγή του νησιού της Ιθάκης, σύμφωνα με την έκθεση, περιορίζεται στη σταφίδα και στο κρασί, που την παραγωγή του τελευταίου χαρακτηρίζει μεγάλη. Η γειτνίαση με τους Τούρκους, που δεν είναι μεγαλύτερη από πέντε μίλια, επιτρέπει στους κατοίκους του να περνούν στα εδάφη της επικράτειάς τους, όπου παίρνουν μέρος στην καλλιέργεια των σιτηρών. Πληρώνοντας τη δεκάτη στους Τούρκους αξιωματούχους μεταφέρουν στο νησί τα σιτηρά που απεκόμισαν από τις καλλιέργειες αυτές³.

Η έκφραση της έκθεσης ότι «τώρα αυτοί οι άνθρωποι [του νησιού] τρέφονται κυριολεκτικά με το λόγο του Θεού (all'hoia quei popoli sono nutriti con' la parola di Dio)» έχει ασφαλώς την έννοια αλληγορίας για τη φτώχεια τους. Το ενδεχόμενο να υποδηλώνει μύησή τους στα δόγματα της δυτικής εκκλησίας αναιρείται από τις πληροφορίες που ακολουθούν. Σε ένα τόπο, όπου δεν υπάρχει λατινική εκκλησία και οι λειτουργίες των ποιμένων της τελούνται σε ελληνικό ναό πάνω σε ένα φορητό αλτάρι, η ιεραποστολή είναι ασφαλώς δύσκολη. Διαπιστώνεται από τον Rossi ότι

1. Παρτς Ι., *Κεφαλληνία και Ιθάκη*. Γεωγραφική μονογραφία... εξελληνισθείσα υπό Λ. Γ. Παπανδρέου, Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Αλεξ. Παπαγεωργίου 1892, σ. 143.

2. Τσιτσέλης Η., *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, Τόμος Πρώτος. Εν Αθήναις, τύποις Π. Λεώνη 1904, σ. 320.

3. Η μετάβαση μεγάλου αριθμού κατοίκων της Ιθάκης, αλλά και της Κεφαλονιάς, στα παράλια της Αιτωλοακαρνανίας για εργασίες γεωργικές με αμοιβή σιτάρι και καλαμπόκι είχε μεγάλη διάδοση μέχρι τις πρώτες τρεις δεκαετίες του αιώνα μας.

στην Ιθάκη, όπως και στον υπόλοιπο ελληνικό χώρο, υπάρχει άγνοια και οι μορφωμένοι είναι λίγοι. Έτσι το αγροϊκό των κατοίκων και ο περιορισμένος χρόνος που μπόρεσαν να διαθέσουν οι Μισσιονάριοι στην προσπάθεια προσηλυτισμού δεν έδωσαν αξιόλογο αποτέλεσμα σ' αυτό το νησί. Δεν παραλείπει όμως να χαρακτηρίσει τους άνδρες του «δυνατούς» και «περήφανους», αξιόλογης σωματικής αντοχής και μακρόβιους, αφού σχεδόν όλοι περνάνε τα εκατό χρόνια ζωής.

Συμπερασματικά μπορεί να λεχθεί ότι η έκθεση περιορίστηκε σε γενικές διαπιστώσεις και οι πληροφορίες της δεν δείχνουν να είναι αυστηρά ελεγμένες. Απουσιάζουν πληροφορίες για τη σημαντική περιοχή της Παλικής, όπου και κτήματα και συμφέροντα είχε η λατινική εκκλησία από τα χρόνια της Φραγκοκρατίας. Για ένα ρόλο, όπως αυτός που είχε ανατεθεί στον Gabriel Angelo Rossi, θα περίμενε κανείς να έχει να παρουσιάσει περισσότερα επιτεύγματα και προπάντων να δώσει με την έκθεσή του περισσότερες πληροφορίες.

Τα έγγραφα*

Sacra Congregazione «de Propaganda Fide» Archivio Storico. Scritture originali riferite nelle Congregazioni Generali (SOCG), Cefalonia, vol. 285

1

φ130/26 9bre-1658

Em(inentissimi)mi e R(everendissimi)mi

Sig(no)ri

Fr(a) Gabriel Angelo Rossi da Milano min(ore) Conv(entua)le hum(illissi)mo Servo dell' E(minenze) V(ostre) espone che havendo servito q(uest)a S(acra) Cong(regazio)ne de Propag(an)da fide in qualità di Missionario Ap(osto)lico nella parte di Romania per spatio di sette anni continui come appare ne'suoi atestati e dall occluso foglio: Supplica l' Em(inen)ze loro a voler restar servite di raccomandarlo al suo P(ad)re R(everentissi)mo Generale per laurea di Dottore che del Tutto ne resterà per sempre oblig(atissi)mo pregar S(ua) D(ivina) M(aes)tà per la loro conservat(ion)e e prosperità mag(gio)re et devoto etc.

* Τα έγγραφα εκδίδονται σε διπλωματική μεταγραφή με ανάπτυξη των συντομογραφιών και διόρθωση της στίξης όπου υπήρχε κίνδυνος για παρανόηση.

2

φ131'/26-9bre-1658

Fr(a) Gabriel Angelo Rossi da Milano min(ore) Con(ventua)le fu destinato dalla S(acra) Cong(regazio)ne de Propaganda Missionario Ap(osto)lico nella prov(inci)a di Romania sotto la direttione del P(adre) Prov(incia)le di detta prov(inci)a l' anno 1648 li 20 Luglio. Li furono spedite le facultà Apostoliche l' anno 1651 li 12 Gen(ua)ro.

Ha dimorato nell' isola del Zante anni sei.

Nell' isola di Cefalonia mesi 15.

Nell' isola di Corfù mesi 4.

Si è esercitato in d(ett)e Isole in propalar il S(anto) Evangelio conf(orm)e i veri dogmi insegnar la dottrina Christiana, predicar la parola di Dio cosi in publico come in privato. Procurando con ogni, suo studio la riduzione di quei Popoli Greci all' obediencia della sede Apostolica, et altre opere pie, come appare per attestati publici de Vescovi Latini, Arcivescovi Greci, e loro Vicarii, publici rapresentati. e Comunità intiere e superiori della sua , Religione, et altri.

3

φ91^T/χωρίς χρονολόγηση

*Breve Relatione dell' Isole di Corfù, Ceffalonia, Zante et Itaca**

Prov(int)ia di Romania

*All' Em(minentissi)mi et Rev(erentissi)mi Sig(no)ri
Card(ina)li della Sacra Cong(regazio)ne de
Propaganda fide*

Per

*D(on) Gabriel Angelo Rossi da Milano dell'
Ordine di S(an) Fran(ces)co
Mi(no)re Conv(entua)le, e Missionario
Apostolico in d(ett)a Provintia*

* Στο χωρ Ιcata

φ92^v/χωρίς χρονολόγηση

Ceffalonia Isola

Distante da Corfù cento e sessanta miglia, gira di circuito cento e sessanta miglia, ha duecento ville con tre Porti, due de' quali sono famosi: uno detto -φ93^r- Argostoli, l' altro Asso, et il terzo Viscardo. Abonda grani, ogli, pecore, formaggi, lana, uva passa, bombace e grana! In Argostoli vi è una chiesa Latina jus patronato di S(ua) Ser(eni)tà, et è parochia sotto il titolo di S(an) Nicolo, offitiata da un P(ad)re Zoccolante, la qui investitura e in vita. Vi è in d(ett)a chiesa la Compagnia del S(acramento) S(antissi)mo. Si ritrova un'altra chiesa sotto il titolo di S(an) Dom(eni)co, hospitio de P(adri) Dominicani, offitia ta dà un' sol sacerdote di d(ett)o Ord(in)e con un laico servente. Vi saranno in d(ett)o porto dà dieci case de Latini, detratte le militie.

In Borgo vicino la fortezza, discosto da Argostoli sei miglia, vi è il con(ven)to de S(an) Fran(ces)co del mio Ordine, Luogo preso dal d(ett)o S(an) Fran(ces)co con occasione che si trasferi in Alessandria. La chiesa è devota, ben tenuta e ben offitiata, mantiene quattro sacerdoti, e due laici. Discosto quattro miglia dal d(ett)o Borgo vi è la chiesa della Mad(onn)a d' Assisi, con una imagine portatavi dall S(an) Fran(ces)co, sotto il titolo della Mad(onn)a dell' Angeli, collocata in un bellissimo giardino vicino ad una fonte, dove è eretta una chiesa molto devota offitiata da Latini, cosa non sempre p(er) la penuria de sacerdoti. I Gregi v' hanno eretto un'altra chiesa sotto il med(essii)mo titolo, et è offitiata da un papà che risiede in d(ett)o giardino, che spira d' ogn' intorno santità, e devotione.

Nella fortezza, discosto dall Borgo quasi due tiri di moschetto vi è il Duomo Latino, offitiato dal Vicario Episcopale, religioso del mio Ord(in)e. In d(ett)a chiesa vi è l' Organo et la Compagnia del S(acramento) S(antissi)mo. Quasi ogni festa si canta la messa coll' assistenza del Regim(en)to. Vi è un' altra chiesa Latina sotto il titolo di S(an) Giorgio, ma non è finita. Vi saranno de Latini abitanti, trà il Borgo, e fortezza da venti -φ93^v- case in circa, oltre le militie. De chiese Greche trà Argostoli, borgo e castello da sessanta in circa. Le ville sono tutte greche.

Asso fortezza, porto di mare, la Sig(no)ria vi manda un Proveditore nobile Veneto. In d(ett)a fortezza vi è una sol chiesa latina, et è Parochia offitiata hora da' un' P(adre) Carmelitano. Gira d(ett)a fortezza tre' miglia in circa. De Latini non vi sono altro che due `o tre case, e le militie. Il protopapà di Ceffalonia veste con maniche strette senza bastone, e non' ha

differenza dall' altri papà. Vi sono molti monasteri di monache Greche, ma senza clausura, come anche di Calogeri. L' uni, e l' altri s' astengono dalla carne..

5

φ93^v/χωρίς χρονολόγηση

Itaca Isola Patria d' Ulisse.*

Questa e discosta da Ceffalonia dà venticinque miglia p(er) mare, e longa sessanta miglia. Ha tre ville principali: la prima si chiama il Vati, la 2^a Oxui, et la terza Anui. La fortezza e sopra un altro monte scoscese che domina l' uno e l' altro mare. Ha un porto capace d' ogni grossa armata, sicuro d' ogni vento. I popoli sono forti, e fieri, campono molto, e quasi tutti passano il centinaro. Abonda di vini, e d' uve passe. Confina col Turco, essendo discosta da cinque miglia in circa. Quei popoli sementano in terra ferma, onde ne tragono il grano p(er) vivere, pagando le decime al Turco. E soggetta a Ceffalonia, mandandovi p(er) Gov(ernato)re un Ceffaloniotto, eletto dalla Communità ma confermato dal Senato di Venetia. Ogn' anno uno de rappresentanti nobile Veneto e in visita, dimorandovi solo un' mese. Et all' hora quei popoli sono nutriti con -φ94'- la parola di Dio, e si dice messa Latina in una delle chiese Greche sopra altare portatile. Vi saranno de cento chiese Greche. Le case sono divise p(er) il monte. Seque in loro grand' ignoranza, come in tutta la Grecia, p(er)che puochi sono li Dotti; e p(er) la brevità de tempo, e p(er) la rustichezza de popoli, puoco frutto si fà. da Missionarii in d(ett)a Isola.

* στο χφ Icata

ABSTRACT

**A BRIEF REPORT ABOUT THE ECCLESIASTIC MATTERS OF CEPHALONIA
AND ITHACA, WRITTEN IN THE MIDDLE OF 17th CENTURY
BY THE DELEGATE OF PROPAGANDA FIDE
GABRIEL ANGELO ROSSI**

**by
G. Pentogalos**

In Archivio Storico della Sacra Congregazione de Propaganda Fide there is a group of documents referring to monk Gabriel Angelo Rossi. They are kept in the file Nr 285 of the department SOCG. This file also contains documents concerning Cephalonia. Among them there is a brief report about the Ionian Islands Corfu, Zante, Cephalonia and Ithaca, based on information compiled by Rossi during the period of 1648 to 1656. These years Rossi was sent to the Ionian Islands by Propaganda Fide. The documents containing information about the author and the part of the report which concerns Cephalonia and Ithaca are transcribed and published in this essay.

Rossi belonged to the Order of the Missionarii of Saint Francis. He was born in Milano and was one of the missionaries working for Propaganda Fide. Submitting his report, Rossi also claimed the title of Dottore in Theology, which he finally received inspite of his unsuccessful missionary effort. This part of the report is found between sheets 91 and 94.

According to the report, Cephalonia had 200 villages and 3 important ports. The latin churches are mentioned and briefly depicted. The monastery of Sissia (Madona d' Assisi), said to be founded by Saint Francis, is profoundly described in this report. The author emphasizes that the villages are Greek (sono tutte greche) and he provides some information about its orthodox clergy.

He mentioned that Ithaca had three important costal villages with safe ports. For his unsuccessful work he accused the inhabitants for having a low educational level. Although the people of the island were poor, they had a long life. Many of them used to immigrate temporarily to the main land, which was occupied by the Turks, in order to insure part of their provisions.

